

VARGA ZOLTÁN

A nehezen nevelhető felnőtt

VARGA ZOLTÁN

A nehezen
nevelhető
felnőtt

Kossuth Kiadó

Második kiadás

Szerkesztette
Jolsvai Júlia

Borító
Csermák Annamária

Grafika
Moroncsik Ádám

ISBN 978-963-544-335-2

Minden jog fenntartva

© Dr. Varga Zoltán 2016, 2021

© Kossuth Kiadó 2021

*Bélyeget gyűjtöttem.
Papa hozott egyszer egy kilót.
Azóta nem gyűjtök bélyeget.*

SIV WIDERBERG*

* *Bélyeg*, fordította: Tótfalusi István.

Előjáró beszéd

Dr. György Júlia könyve, *A nehezen nevelhető gyermek* a múlt század második felében jelent meg. A gyermekvédelem nagy alakjának egyik fontos gondolata, hogy a gyerekekkel kapcsolatos „nevelési” problémák oka nem egyedül a gyerekek „komiszsága”. Ha gond van, legalább annyira – ha ugyan nem sokkal inkább (mondom én) – a gyerekeket körülvevő felnőttek hibáztathatók. Ezért viseli ez a könyv ezt a címet, a nagy gyerekbarát emléke előtt tisztelegve.

Olyan témáról szeretnék itt gondolatokat közreadni, amely a fényes simaságig lerágott csont. Elgondolkodom a gyerek- és felnőttvilág egymás közti kapcsolatáról, a közvetlen világ, vagyis a szülők, a távolabbi világ, az iskola, és a még távolabbi világ, a társadalom gyerekekre gyakorolt hatásáról.

A gyereknevelésről annyi bölcs, mindenre alkalmazható jótanácsot tartalmazó könyv, tévéműsor, oktatófilm létezik, hogy ha valakinek nehézségei vannak e téren, előkap egy adott módszert közreadó könyvet, és már tudja is, mi a tennivalója. Ha újabb baj keletkezik, megnézi a tartalomjegyzéket, és ott megtalálja azt a fejezetet, melyben a megoldás található.

Én nem arra törekedtem, hogy segítsek a felnőtteknek, mit és hogyan kell tenniük, ha „jó” szülők akarnak lenni. Ez a könyv inkább egy olyan felnőtt gondolatait tartalmazza, aki képes gyerekszemmel rápillantani arra, mit művel az irgalmatlan jóindulat és a felnőtt bölcsesség a gyerekeinkkel. Arról a furcsa, érdekes módon alig észlelt jelenségről

beszélek, hogyan felejtik el – ahogy én fogalmazok: „árulják el” – szinte átmenet nélkül gyerekkorukat a „felnőtté” vált emberek. Hogyan lesznek – intelligenciaszinttől függetlenül – teljesen vakok a gyerekek ígényeire. Miként válnak a közgondolkodásban kitermelődött banalítások rabjaivá, és hogyan nézik komoly pofával, méltósággal hülyének okos, intelligens gyerekeiket. Gyerekeik szemében hogyan válnak izgalmas, érdekes fickók helyett, akikkel társaik előtt büszkélkedni lehet, unalmas erkölcsmanóvá, különböző közmondások parafrázisait csámcsogó, használhatatlan, nemegyszer unalmas vagy félelmes szereplőkké. A bölcs, jóindulatú felnőttek leggyakrabban azt sem veszik észre, hogy gyerekeik belső világa ismeretlen területté vált számukra. Mint ahogy azt sem, hogy fiaik, lányaik „betörtek”, maguk is kezdenek megmerevedni, mind jobban azonosulva a jóindulat vezérelte, szelíd vagy erőszakos felnőttkényyszerrel. Mind fontosabbá válik számukra, hogy a kisgyerek köszönjön szépen a néninek, és ne ugráljon a kanapén. Mind fenyegetőbbé válik, hogy „jó gyerekek” lesznek. Olvastam nemrég egy nosztalgikus olvasói levelet a *168 Órában*, ahol egy felnőtt ezen borong. Őt – mint írja – valóban arra tanították a szülei, hogy köszönjön szépen a néninek. Milyen más is lenne az ifjúságunk, ha belátnánk, hogy itt van a dolgok megoldásának a kulcsa.

Mint úgynevezett „nem mai gyerek”, rá kellett ébrednem, hogy ha valaki valamiről – bármiről – megszólal, vagy leír egy sort is, már megbukott. Amint gondolatainkat elmondjuk vagy – ami majdnem ugyanaz – leírjuk, alig tettünk mást, mint a félreértések sorozatát indítottuk el.

De úgy vélem, ha belépünk a fáskamrák egyszerűségével berendezett római Szent Péter-székesegyházba, netán egy pillantást vetünk a végletekig puritán pápai ornátusra, a szentatyák fején az amúgy krisztusi egyszerűséggel viselt hármaskoronára, nagyjából már láthatjuk is, mit értett meg az emberiség Jézus szavaiból. Képzeld el Jézust a keresztfán, fején egy sikkes tiarával, aranyláncon mellére lógó, gyémánttal kirakott aranyfeszülettel – kora bitófáján.

Ennek az írásnak számos kijelentése sokak számára rendkívül irritáló lehet. Némely állítás kiválóan alkalmas arra, hogy a mondanivalót nem értve és a sorok közül kiemelve idézni lehessen az átkozódáshoz. Amikor szemben ül velünk egy „értetlen” apa vagy anya a klinikai rendelésen, az ember helyt tud állni az általa képviseltekért. Az írott szó nem tud vitatkozni. Meggyőzni még kevésbé. Bár szó esik erről később is, megnyugtatóan már most elmondom: az emberiség túlnyomó többsége többnyire szüleitől tanulja, hogy kell egy szülőnek „jó szülőként” viselkednie. Gyerekei ennek megfelelően fognak felnőni. Akkor is, ha pont az ellenkezőjét teszik majd a gyerekeikkel, mint amit otthon tapasztaltak. Mert az „ellenkező” bánásmódot a tapasztaltakkal szembeni ellenállás indokolja. A fejlődéslelektan, a gyermeklelektan és más társtudományok a hagyományosnál jobb lehetőséget kínálnak. E tudományok eredményei azonban rendkívül lassan válnak a közgondolkodás részeivé. Gondoljuk csak meg, milyen nehezen vált köztudottá, hogy a Föld gömbölyű. Ezért nem szabad kárhozzátunk az a sok bizonytalan, nemegyszer abszolút kártékony „nevelési elvet”, amit a szülők többsége alkalmaz. Mert valahogy csak kell működni szülőként. Mégsem felesleges elgondolkodni azon, nem lehet-e a dolgot derűsebben, hasznosabban, könnyebben, elegánsabban és intelligensebben csinálni.

Érdeemes tisztában lenni vele: szerencsére ha egy gyermeket igazán szeretnek a szülei, akkor még a nevelést is csaknem sértetlenül kibírja, és élhet boldogan.

A „lelki problémák”-ra, a magatartási, életvezetési panaszokkal kapcsolatban adott tanácsok általában teljesen hatástalanok. Minél jobbak, a helyzet minél alaposabb ismeretében születtek, annál hatástalanabbak. Igen sok esetben kárt okoznak. A tanácsot kapó racionálisan maga is tudja, hogy mi lenne az értelmes kiút bonyolult helyzetéből. Számára az az egyetlen kijárat, amely biztosan járhatatlan. (Mások nehéz helyzeteire mindenkinek van jó megoldása.) Ha ráadásul egy tekintélyfigurától azt a tanácsot kapja, hogy lépjen arra a bizonyos járhatatlan útra,

csak súlyosbodik a helyzete, saját tehetetlenségét látván. A pszichoterápiás eljárások, módszerek hatóanyaga nem a tanácsadás.

Magas érzelmi, indulati feszültségű élethelyzetekben az emberi lény racionálisan, szavakkal, közvetlenül nem befolyásolható.

Igaz viszont az is, hogy az emberekkel kapcsolatos határozott véleményekkel nagyon csíjban kell bánni.

Egy amerikai vizsgálat azt kívánta felderíteni, milyen hatással vannak a közönségre a különböző kommunikációs eszközökkel közreadott nevelési ismeretek. Az eredmény elgondolkodtató: az ilyen közlések, a népszerű ismeretterjesztés – könyvek, cikkek, műsorok – egyetlen kimutatható eredménye, hasonlóan a cigarettásdobozokon jó szándékkal megjelenített ostoba, elriasztó képekhez, szövegekhez, annyi, hogy a dohányzók lelkiismeret-furdalása, szorongása növekszik, a nevelési eljárásaikban bizonytalan szülők biztonságérzete pedig csökken, aggodalmasságuk fokozódik gyerekeikkel szemben. Ennek a figyelemre méltó kutatási eredménynek – mint általában az ismeretközlésnek – természetesen semmilyen következménye nincs, változatlanul ömlenek ránk a különböző gyereknevelési segítőkiadványok.

Nem érdektelen szemléltetésül elmondanom, mit várnak a gyereknevelésről szóló adások készítői az ilyen műsoroaktól.

Ketten ötlöttük ki a hatvanas évek végén a *Szülők, nevelők egymás közt* című tévésorozatát Jenő barátommal. (Ő „a” Ranschburg, de nagyon nevetségesnek érezném ranschburgozni, több évtizedes barátsággal a hátunk mögött.) Az egyik műsorhoz szükségünk volt egy pszichiáterre, Goldschmidt Dénest kértem fel. Dénes a legnagyobb szerűbb gyógyítók egyike, akit ismertem. Villogó elme. Megörült a hívásnak, mert, mint mondta, ’56 óta ő „feketesegegű”, és ezzel a nyilvános szerepléssel mintegy visszakerül a szobatiszta lények sorába. (Akkoriban ez többé-kevésbé így volt. Mostanában kiderült róla, hogy „besúgó” volt. Ez a rendkívüli ember a szocialista világ valószínűleg leghasznosabb „besúgója” lehetett. Hogy ragyogó eszével könnyedén csinált hülyét „tartóiból”, azt biztosra veszem, mert hogy valaha valakinek is ártott

volna, az a hozzá közel kerültek számára – mint amilyen én is vagyok – tökéletes abszurdum. Senkitől nem tanultam többet, mint tőle.)

Jött Dénes. A lámpák előtt kitűnően szerepelt.

Még beszélt, amikor odajön hozzám a rendező, Palásthy György:

– Te, Zoli, kit hoztál nekem ide?

– Miért, mi a baj?

– Ember! Ennek a pasasnak nincsen lába!

(Dénes gyerekparalízisben maradandóan sérült, többnyire elegáns sétabotot használt, kifejezetten sármosan bicegett. Imádták is a nők.)

Mondom: nem a lábát hoztam, a fejét. Palásthy fejcsóválva el. Két perc múlva ismét jött:

– Zoli! Ennek az embernek nincsen foga!

(Dénes valóban épp csináltatta a fogait, de azt senki nem láthatta a képen.)

Kivágták az adásból.

A felvétel végén odajött hozzám két díszletmunkás, és az egyik megkérdezte:

– Tessék mondani, ki volt az az úr, az ideg orvos?

– Miért kérdezi? – érdeklődtem kíváncsian.

Mire a díszletmunkás:

– Tetszik tudni, mi már sok tudóst hallottunk itt beszélni, de én először értettem meg, amit egy tudós beszél.

Goldschmidt nagyszerűen oldotta meg a feladatát, mindenki tátott szájjal hallgatta, aki jelen volt. Talán egy idegen szót se használt. No de azért gondoljuk meg! Kevés lába volt. Fogsora sem ép. Nem lehetett benn hagyni az adásban. Kit érdekelt ott a mondanivalója?

Azóta sokat romlott a helyzet.

Figyelmeztetés: Vigyázat! Nagyon bonyolultak vagyunk.

Életem legaktívabb évtizedeit egy nagy forgalmú pszichoterápiás ambulancián töltöttem. A következőkben elmesélt történetek nagyobbik része ehhez a munkához kapcsolódik. A felidézett eseteket dőlt betűvel jelölöm. Klinikai, dokumentált esetanyagaimból valók. Hogy az emberi jelenség milyen felfoghatatlanul bonyolult, s hogy a történéseibe beavatkozó, azokat megfejteni kívánó ritkán, talán sosem lehet teljesen biztos a megfejtés helyes voltában, annak szemléltetésére, figyelmeztetésül szolgál a következő két történet.

Több évtizedes gyógyító munkám kétségtelenül legműveltebb, legintelligensebb személyisége volt a terápia alanya.

Mi a baj?

Nem tud kilépni a házasságából. Hét hónapja folyt a munka. Hét hónapig türelmesen hallgattam hetente kétszer negyvenöt percig, milyen fontos lenne, hogy megszakítsák a hosszú, mindkettőjük életét pusztító kapcsolatot. Szó sincs vitákról, veszekedésekről, a legfinomabb, legkulturáltabb unalomban és kölcsönös értetlenségben folyik az élet. Intelligens vendégségek, közös opera, hangverseny, színház. Együtt nyaralás, telelés. Jómód. Halálos unalom. Üresség.

Kliensem tizenhat éve tudta, hogy házassága nemcsak rossz, de életpusztító is. Mindketten magasan képzett, nyomasztóan művelt, nyelveket – többet – beszélő, jelentős beosztású, nagypolgári származású, rokonszenves, kitűnő humorú figurák. Nem lehetett előállni semmivel. Kliensem – sokat olvasó ember lévén – ráadásul még az én szakmámban is tájékozottabb volt az átlagnál, vigyáznom kellett arra is, nehogy az a gyanúja támadjon, recept alapján dolgozom.

Mindent meggondolva elhatároztam, megszakítom a terméketlen, reménytelen „együttműködést”. A férfi megközelíthetetlen. Fáradáságom – és az ő kínlódása is – haszontalan. Abba kell hagyni. Mert nincs végtelen

türelem, csak hosszú türelem létezik. Nem vethettem a szemére páciensemnek, hogy nem válogatja meg a szavait. Nem, mert bár hónapok óta beszélt, nem ismételte magát. Mindig más oldalról közelítette meg a problémát. A mondandó lényege azonban mindig erre az egyszerű közlésre volt lefordítható: tudom, hogy elvesztegetem az életem, hogy már régen elő kellett volna állnom azzal, hogy hagyjuk abba, de nincs szívem ezt a nagyszerű teremtést szíven döfni.

Gondolják meg! Hónapokig hallgatni ezt reménytelenül! A terapeuta sincs mindig a legjobb formában.

Utolsó előtti találkozásunkon – mindegy, miért – éppen nagyon rossz napom volt. Meglepő újdonsággal állt elő: tizenhat éve azon gondolkodik, el kellene válnia, de nem képes szíven döfni azt a nagyszerű teremtést.

Máig se tudom, hogy engedhettem meg magamnak ilyen megbocsáthatatlan fegyelmetlenséget, de ostoba, csak tudatlan laikustól elfogadható módon kifakadtam:

– Drága uram! Tizenhat éve ezen gondolkodik. Meddig akarja még ezt csinálni? Miért nem ül le vele, és miért nem mondja meg neki, hogy abba akarja hagyni!?

Emberem elhallgatott.

Hirtelen rájöttem, milyen hülyeséget csináltam. Aggódva néztem a hallgató férfit. Mire vár?! Ültünk vagy fél percet, amikor megszólalt:

– Talán igaza van – mondta elgondolkodva, és ez a kiváló modorú úriember köszönés nélkül faképnél hagyott.

Megijedtem.

Utána nem szaladhattam, és azt se tudtam, mivel szaladhatnék utána. Otrombaságom nyilván arculcsapásként érte, nagyon megbánthattam. Köszönés nélkül hagyott ott.

Nem őszült még a halántékom, hajósinas sem voltam már, de jókora távolságban munkálkodtam a rangosabb tisztektől. Rendes, emlékezetes szakmai hasra esésnek tűnt, ami történt.

„Halálra sértett” emberem másnap telefonon keresett:

– Mondja, doktor úr, jöhetek a szokott időben? A múltkor nagyon sebesen távoztam.

Jött a szokott időben.

Leült, és egy iratot adott a kezembe. Az irat egy válókereset volt. Válás közös megegyezéssel. Ennyit mondott még: múltkori ingerült felkiáltásom úgy hatott rá, „mint vakuvillanás a sötét szobában”. Hazament, és azon melegében „leült” a „nagyszerű teremtéssel”, elmondta a rettegett szöveget: hagyjuk abba – és várta a feltörő zokogást. Nem tört fel. A „nagyszerű teremtés” rövid gondolkodás után így szólt: hát, látod, Pista, te bátrabb vagy, mint én. Évek óta készülök, hogy leüljünk, és beszéljünk meg, mikor hagyjuk végre abba.

– Nem értem a dolgot – morfondírozott a nagy tett végrehajtója. – Még egyszer mondom, mint a villanófény. Valahogy egyszerre minden megvilágosodott... Nyilvánvaló lett, mi a tennivalóm. Mindent köszönök.

Sikeres munka. Hja! Ha az ember otthon van a szakmájában.

Csak hogy érzékeltessem, nem könnyű dolog mesterségem igazságai-ban biztosnak lenni, nem a levegőbe beszélek, amikor azt mondom, nagyon bonyolultak vagyunk, érdemes elmesélnem egy másik esetemet.

Még hogy a tanács hatástalan!

Ha az előző történetem szereplőjéről azt mondtam, igen magas intellektusú férfiút ismertem meg benne, akkor viszont a következő történetben szereplő apát nem magas intellektusával lehet jellemezni. Ha tehát valaki azt gondolná, a kiváló intellektusú emberek még a tanácsra is képesek hallgatni, álljon itt a következő eset:

Szálfatermetű, egyenes tartású férfiú. Nyolcadikos kislányát hozza. A panasza meglepő, ritka: a kislány rosszul tanul. Még ilyet! Az apa – iparos-ember – előadásmódja furcsának tűnik. Úgy hangzanak a rövid, tárgy-szerű, minden érzelmi színezetet nélkülöző mondatai, mint valami jelentés, beszámoló. A férfi ülése is sajátos. Mintha „vigyázzban” ülne. Egyenes derék, két keze tenyérrel lefordítva, egymással párhuzamosan nyugszik

a térdén. Az jut eszembe, hogy a szemmel láthatóan és füllel hallhatóan hihetetlenül merev férfi olyan, mint egy katona.

Persze találkoztam én már trágyaszippantó autót parancsnokló férfival is, akit amikor kíváncsiságtól hajtva megkérdeztem: mondja, uram, nem akarom megbántani, de hogy lesz valaki szippantós?, akkor így felelt: gyerekkoromban nem erre a pályára készültem. Azelőtt vezérkari ezredesként teljesítettem szolgálatot a kormányzó úr mellett. Így hát ezt az urat is megkérdezem. Azelőtt mi volt a foglalkozása? Nyertem! Ő ugyan csak százados volt, nem is vezérkari. A kőszegi cőgeráj neveltje. Érdeklődő kérdéseim nyomán megtudom, hány emberét hozta haza ép-ségben a Don-kanyarból. Igen, ismerte Ottlikot, de nem „együtt szolgál-tak”. Ottlik nyavalygós bögőmasina volt. „Nem bírtuk az ilyen nyavaly-gósokat.” Tudja, hogy Ottlik valami firkász lett. Igen, olvasta a könyvet. Az egész – megbocsásson – egy nagy hülyeség. Egy szó se igaz az egészből. Civil nyavalygás. Nem volt ott divat nyavalyogni.

Megered a nyelve. Egy darabig gyalázza Ottlikot, aztán elhallgat. Kis szünet után hozzáteszi: persze az első időkben én is sokat bögtém éj-szaka. Majdnem elnevetem magam. Most nyílik rá a szemem: a férfi keki színű öltönyben, barna nyakkendőben, a fotelban felém „fél balraátban” ül. Katona. Jelent.

Jobban szeretett volna fiút, de persze „a kislánynak is örült”. Rend van otthon. De még milyen! A rosszul tanuló kislány pontosan ismeri a rendet. A büntetések követik a „bűnöket”. Négyes: két nap nincs televízió. Hármás: egy hétig nincs televízió. És így tovább. Lehet, hogy az apa merő jóindulatból ki is kötné a gyereket, ha nem lány lenne. A jutalmak ugyan-ilyen rendszerszerűek. Az eszközök: szóbeli dicséret, ötösért megfelelő pénzösszeg. Karácsonyi, név- és születésnap-i ígéretek. (Ígélet szigorúan betartva.) Mindez érzelemmentesen, hűvösen előadva, sőt az is kiérződik az előadásból, hogy az apa feltétlenül számít az együttérzésemre.

Meghallgatva a katonát, nyilvánvalóvá válik számomra, hogy ezzel az emberrel érdemben nem leszek képes szöba állni. Mit tehet ilyenkor az ember?

Bölcs, szakszerű tanácsokat ad. Ezzel biztosítja magát, hogy a kliens soha többé felé se nézzen. Ezt teszem hát. Már a második mondatnál közbevág: „Elnézést! Jegyzetelnék.” Azzal elővesz egy kis alakú szótárfüzetet, mint a Švejk stréber Biegler kadétja, és villámgyorsan jegyzi, amit mondok.

Kísérteties.

Hónapos visszarendelési időpontot adtam. Biztos voltam benne, hogy soha többé nem látom őket. A világ végétől érkeztek.

Egy hónap múlva másodpernyi pontossággal kopogtatott. Keki színű öltöny, barna nyakkendő. Leült fél balraátban, elővette a kis szótárfüzetet és jelentett:

– A testi fenytéseket megbeszélésünk értelmében leállítottam. Csak úgy, mint a füzetek és a tanulásra fordított idő ellenőrzését. De talán tessék áttekinteni a jegyzeteimet. Ahol a gyermeknél eredmény jelentkezett, egy pluszjelet alkalmaztam, ahol eredmény nem mutatkozott, ott áthúzott zérust. Örömmel mondhatom, hogy a pozitív jelzések többségben vannak.

Majdnem kiestem a nadrágomból. Én olyan szülőt, aki verte a gyereket, majd az együttműködésünk hatására egyszer s mindenkorra, máról holnapra abbahagyta, nem láttam. Olyant se, aki a „nézeteimet” megfontolás nélkül magáévá tette volna. Ez az ember elképesztő precizitással „végrehajtotta a parancsot”. Pontosabban: a szerkezet nem működött, szakemberhez fordult. Így tesz nyilván akkor is, ha elromlik a cirkó. Gázszerezőhöz fordul.

A kislány – mint a kalligrafikusan formált betűkkel írt, könnyen olvasható „jelentésben” olvashattam – javult a tanulásban, és minden panasza csökkent.

Így tudtam meg, hogy ha a betegek betartanak a „jótanácsokat”, talán meg is gyógyulnának.

Tartalom

Előjáró beszéd	7
Figyelmeztetés: Vigyázat! Nagyon bonyolultak vagyunk.	12
Gyerek vagy gyermek	17
Valamit magamról	21
Út a lélektan felé	25
Az orvosegyetemen	30
Indulás	35
Mifélek vagyunk?.....	45
A jó példa.....	54
A rossz példa	58
Erkölcsei „nevelés”	61
Gyerekeink az „új világban”	67
A jó szülő mítosza	71
Szent kötelességeink.....	73
Változnak az idők – és mi...?	76
Vakság	79
Az árulás	85
Benő a fejünk lágya	91
„Kívánt” gyerek.....	96
Partner vagy idomár.....	103
Párhuzamos és szétváló utak.....	108
A kezdetek	109
Komócsin elvtárs pedagógiája	113

Valamennyire mégiscsak változnak az idők.....	117
Vár! Várj! Majd! – vagy: Gyerünk! Gyerünk!	120
Jóságos idomárok	124
Ahol világít a szellem napvilága	127
Tanulni, tanulni, tanulni.....	130
A tananyag és a minősítése.....	135
Tilalmak erdeje	139
Elpazarolt aranyak.....	142
Nicht vor dem Kind	147
Szent hazugság – Boldog gyerekek a fenyőfa alatt	151
Lenne tennivalónk.....	154
Pedagógusaink helyzete.....	164
Input, output	172
Osztály, vigyázz!.....	177
Köznevelés.....	181
Szabadság!	185
Történelmi tudatlanság.....	187
Javító intézet?	190
Humor, emberség	199
Tanszamár.....	206
Bölcs egyensúly	210
Befejezés.....	217
Család	217
Iskola.....	218
Társadalom	218